

Vincent B. Leitch

A kezdetek: nyelvészet, pszichoanalízis, antropológia

Ádám újabb vétke

Elképzeltünk tehát *egy olyan tudományt, amely a jelek életét tanulmányozza a társadalmi életen belül*; ... amelyet mi (a görög *semeion* 'jel' szó alapján) *szemiológiának* nevezünk. Ez arra hivatott megtanítani bennünket, miben állnak a jelek, s milyen törvények igazgatják őket. Mivel a szemiológia még nem létezik, nem tudjuk megmondani, hogy milyen lesz...*

Ferdinand de Saussure, a *jelek* tudományának huszadik századi atyja, egy szűz terület határait jelöli ki, s adományozza annak a görög nevet.¹ Ez az ádami kísérlet, mely az első világháború lövészárokkarcai idején kapott nyilvánosságot, megjelenése óta döntően befolyásolja a legtöbb jelről és interpretációról való vitát. Saussure egycsapásra megteremtette a korszak intellektuális válságára adható válasz lehetőségét.

A saussure-i jelelmélet: Minden jel egy formát és egy fogalmat kapcsol össze, egy jelölőt egy jelölttel, ahogy az „eraser” [iresər] szó hat angol fonémájának együttese előhívja az „erasor” (radír) tiszta ideáját az agyban. Lényegében a jel két komponensének, a jelölőnek és a jelöltnek a kapcsolata tetszőleges. Például egy finn fülnek és szemnek a „pyyhekumi” szó fonémái a radír fogalmát sugallják. De mondjuk egy finnek azt, hogy [iresər], és nem kapunk választ, mivel számára ez az angol hangsor jelentés nélküli. A jelölő tetszőleges. (Az egyetlen apró kivétel a hangutánzószó, ahol a jelölő hangalakját az utánzás befolyásolja.) Nemcsak a jelölő, de a jelölt is tetszőleges: a „relay” szó, melynek jelentése Chaucer idejében „friss kopók vagy vágatott lovak üldözöben” volt, manapság „egy elektromágneses eszköz az áramkörben lévő más eszközök távirányításához”. A fogalmak gyakran változnak. Bárkit meggyőz erről az *Oxford English Dictionary*. Nincs szükségszerű, természetes vagy lényegi jelentés - nincs egy lényeges tulajdonság - mely meghatározná vagy rögzítené egy jelölő jelöltjét: egy jelölőhöz kapcsolt fogalom bármilyen formát ölthet. A jel mindkét

* Ferdinand de Saussure *Bevezetés az általános nyelvészetbe* című könyvéből vett idézetek Bokorné Lőrinczy Éva fordításai

komponensének tetszőleges természete a jelölő és jelölt közti kapcsolatot differenciálissá, helyesebben relatívvá teszi. Egyik esetben sem egyszerű azonosításról, hanem *differenciáról* van szó.

Mi a *differencia* lényege? Ahhoz, hogy egy nyelvben bármely jelölő jelentést fejezzen ki, különböznie kell más jelölőktől. Ugyanígy egy nyelvi rendszer minden egyes jelöltjének különböznie kell az összes többi jelölttől, bármilyen minimális is az eltérés. A jelek működéséhez a nyelvben elengedhetetlen a különbség. Ezek a vizsgálódások -amíg nyelvészeti szabályoknak tekintjük őket - kiállják az empirikus próbát. (Saussure tömören így fogalmaz: „A nyelvi rendszer olyan hangbeli különbségek sora, amely fogalmi jellegű különbségek sorával fonódik össze” (153). Egy nyelvi jelet a különbségek hoznak létre, amelyek elkülönítik a hangzó alakot és a tiszta ideát az összes többi jel alakjától és ideájától: a jel mindig más - különböző. Vagyis „egy nyelvi töredék végső elemzésében sohasem alapozható másra, mint arra, hogy nem felel meg semmi rajta kívül állónak” (151). Egy jel az, ami a többi nem.

Saussure ragaszkodik a nyelvi *rendszerhez*, mint a jel területéhez. Jelek nem léteznek rendszeren kívül, ez pedig a különbségek rendszere. „Ha a jelöltet vagy a jelölőt vesszük, a nyelv nem tűr sem fogalmakat, sem olyan hangokat, amelyek a nyelvi rendszernél előbb léteztek, hanem csakis olyan fogalmi jellegű és hangbeli természetű különbségeket, amelyek ebből a nyelvi rendszerből erednek” (153). A jelemélet elfogadása a nyelvi rendszer elsődlegességének elismerése. A nyelv (mint rendszer) biztosítja a jel lehetőségét. Nincs nyelv „előtt” és nyelven „kívül”.

A jelek elmélete Saussure-t törvényszerűen a nyelv mint rendszer elméletéhez vezeti. Ennek oka a jelek differencialitása és tetszőleges volta, mely Saussure-t arra készíti, hogy a nyelvi rendszert mint elsődleges alapot lássa és helyezze el. Különbséget téve *langue* (nyelv) és *parole* (beszéd) közt, a teljes nyelvi rendszert kettősnek mutatja be: nyelv/beszéd, intézmény/esemény, rendszer/megvalósulás, társadalmi/egyéni, nyelvtan/használat, szabályok/ kifejeződések, szinkronia/diakronia, modell/adat ... és lehetne folytatni. Saussure szinte kizárólag a *langue*-ra összpontosít - inkább a nyelv strukturális mint empirikus oldalára. Így Saussure a strukturalizmus új elméletírójának előfutára: számára a nyelv főleg hierarchikus elemek és erők tudatalatti rendszere, melyeket egy rendszeren belül egymástól való különbségeik s egymáshoz való viszonyaik határoznak meg.

A jelölő és a jelölt kapcsolata alapján a jel háromféle típusát különböztetik meg a szemiológiában.² Az *index* oksági kapcsolatot fejez ki: a sötét felhők esőt jelentenek, a füst tüzre utal, a zokogás bánatot jelöl. Az *ikonban* a kapcsolat hasonlóságon alapszik: a portré egyedi személyt ábrázol. A *szimbólumban* (vagy pontosabban a *jelben*) a kapcsolat tetszőleges: a fejbólintás „igen”-t jelent, az [iresor]

pedig radírt. Saussure leginkább a *jelre* (szimbólumra) összpontosít - a *tetszőleges* jelölőre és jelöltre.

Egy alapos szemiológiai interpretáció, például az alkímia vagy az asztrológia szerkezetének interpretációja, olyan szabályok és konvenciók térképét nyújtja, melyek a tudás e területén működnek. Mivel többé nem hiszünk ezekben a tudományokban, az elemzés a jelekkel és nem az indexekkel foglalkozik. Bár az, hogy hiszünk-e bennük, nem számít. Az eredmény ugyanaz. Szabályok és konvenciók (struktúrák) feltérképezése nem az igazság felfedezését jelenti. A szemiológia nem keresi az igazságot. A szemiológia a jelölő működésére, nem az igazságra összpontosítva, a jelölés folyamatának alapjait tárja fel - a jelentés létrehozásában felhasznált kódokat vagy jelrendszereket. Ezek szerint az asztrológia és mondjuk a meteorológia nem igaz állítások tudományai, hanem „beszédrendszerek”. Saussure az ilyen szemiológiai analízissel megmutatta a minden emberi interpretáló tevékenységben benne rejlő öröket, feltárva azokat az aprólékos vizsgálat számára.

Élete vége felé Saussure rengeteg energiát fektetett a költészetből vett tulajdonnevek elrejtett anagrammáinak gyűjtésébe. Azon fáradozott, hogy felfedjen egy, a költői jelentés létrehozásában használt jelölő kódot.³ Valójában egy új olvasási mód létrehozására törekedett, magától a jeltől az elkülönített szótag felé fordulva. Azonban kétségei voltak, mivel felismerte, hogy soha nem tudná meghatározni az anagrammák valódi szerepét. Alkotnak-e a költők ilyen jelölő kódokat? Az eszközök véletlenszerűek vagy megtervezettek? Saussure bűnös módon folytatta a költészet kreatív interpretálását, rengeteg jegyzetet állított össze, de mindvégig az interpretáló látnok szerepének határán maradt. „L' 'anagramme' n'est pas à définir comme une dislocation réglée en mal de complétude, mais comme une multiplicité infixable, indécidabilité radicale qui défait tous les codes.” (Az 'anagrammá'-t nem lehet úgy definiálni, mint szabályozott rendellenesség, melyből hiányzik a teljesség, hanem mint egy meghatározatlan sokaság, egy radikális eldönthetlenség, mely megsemmisít minden kódot.)⁴

Azt is mondhatnánk, a saussure-i életmű napjaink allegóriája. Felidézhetjük a modern kritika vagy interpretáció történetét, mely mindig a szerkezeti szabályokat kereső szigorú tudomány és a kreatív olvasást hirdető indiszkrét művészet közt mozog. A háború utáni strukturalizmustól az úrkorszak posztstrukturalizmusáig követhetjük nyomon az eltolódásokat az elemzés tárgyáról az olvasóra, a mű generatív elméletéről a beszéd textuális vagy retorikai elméletére, a jelek kodifikálásáról az (elszigetelt) jelölők láncolatainak felrobbantására, a törvénytől az anarchiára, az egzakt tudományról az extrém művészetre, a komolyságról a játékra. (Bár Saussure ádami bűne hiányzik napjainkból.) Az ellentétpárokat lehetne még szaporítani. Leegyszerűsítve, Saussure pályafutása a modern hermeneutikai vállalkozás határait mutatja meg. Jelelmélete ki-

indulópontul szolgál. Ahogy teljesebbé válik az anagrammákról szóló műve, egyre tisztábban látjuk a végpontot. Vagy legalábbis rekonstruálhatjuk, milyen lehetne a vég. De mindez feltételezés.

Az álmok nyelve

Az ember és a jelölő kapcsolatának, ebben az esetben az exegézis folyamatának legkisebb változása a történelem egész folyamatát megváltoztatja, azzal, hogy módosítja a létét rögzítő sorokat.⁵

- Jacques Lacan

Saussure megváltoztatta az ember és a jelölő közti kapcsolatot, előidézte az interpretáció tudományának és művészetének válságát. Jacques Lacan, mai francia pszichoanalitikus korán felfedezte Saussure jelentőségét, s felhasználva a nyelvészet és a szemiológia eredményeit, hozzáfogott a hagyományos freudi elmélet megújításához. Saussure és Freud háború utáni átdolgozásában Lacan a freudi szövegek újfajta megközelítését, a strukturalista törekvések mentén való újraértelmezését követeli. Lacan szerint „a tudatalatti és a nyelv struktúrája megegyezik” és „az álommunka a jelölő törvényeit követi” (147, 161). E szembeötlő eredmények implikációinak kidolgozásával Lacan a mai pszichoanalízis megalkotója lett, s egyre inkább a szemiológia második Ádámának tűnik.

A régi és az új pszichoanalízis közti szakadás Lacan *Discourse of Rome*-jában a leglátványosabb, melyet Olaszországban, 1953 végén az analitikusok egy kongresszusán mondott el, s három évvel később jelent meg nyomtatásban. Ebben a terjedelmes nyilatkozatában bírálja a hagyományokhoz ragaszkodókat, s új irányok keresésére ösztönöz⁶. Itt és a „The Insistence (or Agency) of the Letter” (1957) című könyvében fejti ki újító törekvéseit, leginkább Saussure jeleméletének (számos és jelentős) kibővítésén keresztül. Lacan szerint a

jelölő	S
jelölt	s

képlet megmutatja „azt az alapvető pozíciót, amit a jelölő és jelölt, mint különböző rendek elfoglalnak, elválasztva a jelölésnek ellenszegülő határ által” (149). A jelölő és a jelölt, a beszélt szó és a szándékolt fogalom egyszerű harmóniájának megtörése jogosítja fel Lacant arra, hogy az elválasztó szakadék egyik oldala mellett döntsön, s a jelölővel foglalkozzon. Lacan figyelmeztet: „ne ragaszkodjunk ahhoz az illúzióhoz, hogy a jelölő megfelel a jelöltet képviselő funkciónak, vagy helyesebben, hogy bármilyen jelentés nevében a jelölőnek kell kezeskedni a jelölt létezéséért” (150). Ebben a

döntő pillanatban Lacan megszabadítja a jelölőt a jelölttől. Ezentúl „elcsúszó jelölttel” [sliding signified] és „lebegő jelölővel” [floating signifier] találjuk szembe magunkat.

Ezen a ponton Lacan felrúg egy régi, heroikus megfelelést, meghajlik a határ előtt, s az alapvető *differenciát* mint áthághatatlant ünnepli. Az ő jelölője soha többé nem képviseli a jelöltet. A lacani jelölőnek egyáltalán nem kell jelölnie; szabadon lebeg.

Hogy a gyakorlatban is elhelyezzük ezt a tiszta jelölőt, vizsgáljuk meg pszichológiai nézőpontból. A születésünk előtt megalkotott nyelvi és kulturális rendszerek szabályokat és struktúrákat kényszerítenek ránk, *amint* a nyelvre születünk. Belépünk a megelőző [preexistent] jelölők hálójába. Minden egyes jelölőnek, ahogy Saussure tanítja, egy nyelvi rendszerbe kell ágyazódnia. Ez a háló a nyelv legfontosabb feltétele. Ezek szerint a jelölő és a jelölt (vagy S/s) kapcsolatát számunkra nyelvi jelek teste közvetíti folyamatosan. Ebben az esetben *a* formális vonal vagy „határ” vagy differencia határozza meg a jelölő struktúrális elhajlását a jelölt és a jelentés keresésekor.

A közvetlen tapasztalat és a jelölők használata közt nyilvánvaló úr tátong. Amikor a beszédben magyarázzuk és felidézzük magunknak saját énjünket és világunkat, az én és a tapasztalat közti közvetlen kapcsolat minden lehetőségét aláaknázzuk. Újabb szakadás. „Én”-t hozunk létre a nyelvben - ahogy szeretnénk vagy akarjuk, hogy az megjelenjen. Amikor a tapasztalat megformálására és megszervezésére törekszünk, reflexiónk eltér ettől a tapasztalattól: jelölőink eltorzítják reflexiónkat. (A valóság tapasztalatát jelölők közvetítik, ahogy az én tapasztalatát is.) Így a jel belsejében lévő határ, a jelben lévő törés kijelöli a jelölő vándorló úrjeit, amint azok leszakadnak és hozzátapadnak bármely jelölthöz.

Lacan, kiterjesztve Freud elméletét, felállítja a provokatív aránypárt -

$$\frac{S}{s} : \frac{\text{tudatos}}{\text{tudatalatti}}$$

- amelyben a tudatalatti a nyelv teljes struktúrája, és annak álommunkája a jelölő törvényeit követi. Ebben az elrendezésben a *pszichoanalízis* a jelölőn keresztül a tudatalatti retorikai exegézisévé válik. Tehát amit Freud pszichikai „torzításnak” mond, azt Lacan *lebegő jelölőnek* nevezi. Sőt, ami Freudnál az álomban történő „eltolás”, az Lacannál *metonímiaként* jelenik meg, a „sűrítés” pedig *metaforává* válik. Az „elhárító mechanizmusok” sorát mint *tropusok és alakzatok* készletét tekinti. „Periphrasis, hyperbaton, ellipsis, késleltetés, anticipatio, visszavonás, tagadás, diszgressio, ironia stílusalakzatok (Quintilianus: *figurae sententiarum*); mint ahogy a catachresis, litotes, autonomasia, hypotyposis tropusok, mely terminusok a legmegfelelőbbek ezeknek a

mechanizmusoknak a megnevezésére” (169). Összefoglalva: az álom létrehozásának freudi folyamata Lacannál a retorika trópusaiként és alakzataiként működik. A tudatalatti egy író rendszer. Az álom verbális megjelenésétől egészen a tudatalatti álomalkotásáig minden működést retorikai folyamatok struktúrálnak. Tehát a pszichoanalízis szükségszerűen retorikai exegézis.

A freudi pszichikai „torzítás” teljes dinamikája Lacannál a *lebegő jelölő*. A tudatalattiban megformált torzítások példái Freudnál az álomhelyettesítések, megfordítások, felcserélések, asszociációk és azonosítások⁷. Freud szerint ezek a torzítások végülis elrejtik a megismerésen túli jelöltet. Más szavakkal, a tudatalattiban tevékenykedő álommunka alkotó folyamatai *lebegő* jelölőket hoznak létre. Lacan itt módosítja Freud elméletét: észreveszi, hogy minden jelölő lebeg, hiszen eleve az emberi psziché alkotásai. A jelölők annyiban rendelkeznek értékkel és tapadnak hozzájuk asszociációk, amilyen mértékben keresztülmennek a torzításra. Minden jelölő a kezdetektől torzított. Amíg azonban Freud feltételez egy eredendően torzítatlan jelöltöt, mely később, sajnos, torzításra megy keresztül, addig Lacan már a kezdeteknél torzítást állapít meg, vagyis nem létezik egy kiinduló, szeplőtlen jelölő.

Lacan számára az eltolás *metonímiaként* manifesztálódik. Hogy a jelenséget ábrázolja, felírja a következő összefüggést (164):

$$f(S \dots S') S \cong S(-) s$$

(Ahol \cong jelentése: „ekvivalens”; $(-)$ jelentése: a „határ”.) A metonímia S egyik jelölőről a másikra /S . . . S'/ történő eltolásként funkcionál f. Az első jelölő S ekvivalens \cong a másodikkal S: ahogy az első jelölő elrejt egy eltolt, eredeti kifejezést, és így ellenáll a teljes jelölt felfedésének, úgy a második jelölő megőrzi az ellenszegülés vonalát - a „határt” $(-)$ s. A metonímia elfojt egy kifejezést. De ez csak retorikai dekódolás. A pszichoanalitikus szempontjából az egyenlet leírja a pszichikai cenzor klasszikus tevékenységeit, amelyekben a cenzúra kényszere egy szomszédos kifejezés előhívásával eltol egy jelentős kifejezést, az elrejtés helyettesítéseként. Továbbá az egyenlet leírja a hagyományos pszichikai vágyeltolást az „igaz” tárgyról egy jelentéktelen, „hamis” tárgyra, felfedve az elfojtott vágyakban rejlő „létező hiányát”. Általában véve, a Lacan-féle egyenlet a *pszichoanalízist* mint a tudatalatti tudományos retorikáját írja le, miközben bemutatja, az álommunka hogyan követi a jelölő alapvető törvényeit. Így „a tudatalatti, mint nyelvi struktúra” elméletének tudományos illuzióját adja. Megmutatja, hogy a jelölő nem képviseli a jelöltet. Végül a pszichét mint a diskurzus rendszerét - mint író gépet ábrázolja.

Egy korai, nagy hatású esszéjében, „The Mirror Stage as Formative of the Function of the I” (*Écrits*, 1-7), melyet 1936-ban írt, s később, 1949-ben átdolgozott, Lacan felvázolja a pszichológiai fejlődés egy nyelv előtti állapotát, mely a csecsemő-

korban az első hat hónaptól a tizennyolc hónapos korig terjedhet. A csecsemő, mikor felismeri kép mását a tükörben, azonosítja azt és feltételez egy képmást - egy „Én-Ideált” vagy képzeletbeli *Ego*-t - amely korábbi a széleskörű társadalmi determinációknál, megelőzi a Másikkal való kapcsolatot és a nyelvbe való belépést. Ez a „tükör-Én” hamarosan találkozik a Másikkal, a társadalommal, a nyelvvel, miután a tiszta szubjektum a közvetített tudás és tapasztalat teljes emberi világával találja magát szembe: a jelölők világa gyorsan működésbe lép. Mégis, a csecsemőkorból teremtett képzelet „Én” fontos, az egész életre érvényes anyagot szolgáltat a pszichoanalízis számára. A lacani pszichoanalízisben lett először nyilvánvalóvá, hogy a *stade du miroir*, bármilyen kis mértékben is, de befolyásolja a mindenre kiterjedő nyelvi determinizmust.⁸

Melyek az interpretáció módszerei Lacan pszichoanalízisében? Keresztülállva a „jelölő hasadásain”, a pszichoanalitikus megpróbálja nyomkövetni a valóság és a fantázia lebegését és átváltozását a szubjektumban, hogy lássa, „milyen - megmagyarázhatatlan, traumás, nem-jelölő - jelölőnek van alárendelve, mint szubjektum.”⁹ Tulajdonképpen az analitikus nem a jelentést kutatja. A lacani exegeta a megmagyarázhatatlan, értelmetlen jelölő elemek jelentőségét keresi a jelölő szintjén a tudatalattiban. „Az interpretáció elkülönít a szubjektumban egy magot, vagy Freud szóhasználatával élve, a *nem-értelmes* egy *kern*-jét, (mely) nem jelenti azt, hogy az interpretáció önmagában értelmetlen” (250). A megfosztó jelentésnélküliséget, mely egy elsődleges jelölőbe ágyazott, az analitikus mint jelentőséget közelíti meg és tárja fel a szubjektum számára. Ebben a folyamatban „helytelen azt a mások által hangoztatott véleményt követni, hogy az interpretáció minden jelentés számára nyitott, azzal az ürüggyel, hogy ez csak jelölő és jelölő közti, tehát ellenőrizhetetlen kapcsolat kérdése. Az interpretáció nem nyitott tetszőleges jelentés számára” (249-50). A *nem-értelmes* magja, a tudatalattiban lévő elsődleges jelölő, lerombolja a jelentést a szubjektum számára, melyet az interpretáció felfed. Nem meglepő, hogy maga az interpretáció értelmetlennek tűnhet a tudatlan számára. Nyilvánvalóan számos olvasata lehet Lacan mondatának: „Az interpretáció nem nyitott tetszőleges jelentés számára.”

A lacani pszichoanalitikus elmélet disszeminációja az intellektuális környezetben keresztül a szemiológia második fázisát, ezzel együtt a freudi tanok megújítását jelenti. Az irodalomkritikában megjelenő lacani pszichoanalízis, kommentátoraival együtt, új területeket nyit és megerősíti a már működő strukturalizmust. Továbbá megszilárdítja a szöveg háború után felállított modelljét, mint lebegő jelölőkből alkotott diskurzus-rendszert. Új nézőpontba állítva az utánzás téveszméjét, Lacan segít aláaknázni minden naív hitet a nyelv referenciális szerepét illetően, s így biztosítja a nyelvi determinizmus fontosságát. Mint játékos, néha elegáns, bár gyakran homályos prózáiról

igazolja az avant-garde irodalomkritikusok által kedvelt utalásos és szürreális kritikaírói stílust. Lacan emlékezetes epigrammáit és szórakoztató, de hatásos szójátékait követői előszeretettel utánozzák, a különbség azonban elkészerítő. Lacan kiadott műveit nyilvános felszólalások, beszédek, egyetemi előadások és más alkalmi művek alkotják, maradandó előadás-jelleget kölcsönözve munkáinak. Kétségtelen, hogy Lacan játszik, mint napjaink bűvésze, ravasz látnoka, aki rafináltan ellenáll a tettenérésnek, rendszerezésnek, lezárásnak, megcímkezésnek. Jacques Lacan mestere a találó kihagyásnak. Az álom nyelvével a rejtélyest keresi; azt mint gyógymódot, utolsó fétist ajánlja az irodalomkritikának.

A sámán útjai

Bármilyen javításokat is igényel az eredeti szövegezés, azzal mindenki egyetért, hogy a *nyelvi jelek tetszőleges karakterének* saussure-i elve feltétlenül szükséges volt a nyelvészet tudományos szintre való emeléséhez.¹⁰

Az antropológiát úgy fogjuk fel, mint a szemiológia azon területének *bona fide* meghódítóját, melyet a nyelvészet még nem ismer el sajátjának...¹¹

- Claude Lévi-Strauss

A legfontosabb és legkifejezőbb esszék közül e kettőben, melyek egy világhírű, negyvenéves pálya termései, Claude Lévi-Strauss Saussure jegyében vázolja fel antropológiai kutatásait. Kétségtelenül már 1945-ben nagy hatást gyakorolt az antropológiára a *Word: Journal of the Linguistic Circle of New York*-ban megjelent tanulmányával.¹² Mint Roman Jakobson kollégája az Ecole Libre des Hautes Etudes-nál New Yorkban, ahol mindketten tanítottak a háború idején, Lévi-Strauss kezdettől fogva a saussure-i nyelvészet jakobsoni vagy kelet-európai változatát kedvelte. Igazából mindig is a Roman Jakobson és N. S. Troubetzkoy által megújított Saussure-t követte.

Mik az alapvető újításai? Troubetzkoy, meghaladva Saussure-t, részletezi a fonémák meghatározására, osztályozására, kombinálására vonatkozó szabályokat. Később Jakobson további finomításokat végez, bemutatja, hogy a fonemikus oppozíciók szisztematikusan kettősek, s ezek az átmeneti és közvetítő fonémákon keresztül hármas strukturális sémákat eredményeznek. A dichotomikus kapcsolatoknak a szisztematikus közvetítőkkal kiegészített elmélete az az erő, ami Lévi-Strauss minden strukturalista tanulmányát szervezi: antropológiai adatai következetesen bináris oppo-

zíciónkra redukálódnak. Ahogy az alapvető nyelvészeti egységek, mint például a fonémák, szükségszerűen kettős, hármas kapcsolatok rendszerén belül működnek, úgy az alapvető kulturális egységek is kétszeres és háromszoros oppozíciók kimutatható mintáin keresztül funkcionálnak.

A kelet-európai nyelvészek hatása Lévi-Straussra átfogóbb, bár nem annyira kivételes és döntő, mint a kettős analitika állandó és következetes használata. Mikor Lévi-Strauss a háború alatt írt beköszöntő beszédében a strukturalizmus négy kulcsfontosságú eljárásának meghatározásához érkezik, teljes egészében egy 1933-as Troubetzkoy-cikkre támaszkodik. Ebben az orosz fonológus a strukturalista analízis alapvető műveleteit mutatja be. A strukturalista kutatás nem a megfigyelhető vagy tudatos felszínt keresi, hanem a jelenségek tudatalatti infrastruktúráját; másodsor, a terminusokat viszonyaikban vizsgálja, nem mint független entitásokat; harmadszor, mindig rendszerekre összpontosít; negyedszer, az indukció vagy a dedukció segítségével általános törvényeket alapol meg, hogy létrehozza az ilyen törvények abszolút jellemzőit. Nem meglepő, hogy Lévi-Strauss Troubetzkoyt „a strukturalista nyelvészet alapítójának” nevezi (SA, 33).

Lévi-Strauss, Jakobsont követve, a mitológiai és a rokon rendszerek antropológiai elemzésében a legkisebb egységet keresi. Ahogy ott a fonémák, nála a *mythémák* fejezik ki egy mítoszrendszer legalapvetőbb „kapcsolatait”. Hogy felfedje ezeket a *mythémákat*, az elemző egy minimális, egymondatos kifejezésben kapcsol össze szubjektumot és funkciót. Például „Oedipus feleségül veszi anyját, Iokastét” (ld. SA, 213-19). Ha az összes ilyen *mythémát* elkülönítettük, egy táblázatot kapunk, melyben a homológ *mythémák* vertikális oszlopokat alkotnak. Az Oedipus-Iokasté oszlopba ezeket a homológ alkotóelemeket (*mythémákat*) tehetjük: (1) „Antigoné eltemeti bátyját, Polyneikést, a tiltás ellenére”, (2) „Kadmos keresi hűgát, Európát, akit elrabolt Zeus”. Ezek után a homológ oszlopokat interpretáljuk. A szemléletes Oedipus-oszlop például a „vérségi kapcsolatok túlbujánzását” jelöli. Aztán a homológ oszlopok közti kapcsolatokat, vagyis viszonyokat és arányokat vizsgáljuk. Legvégül az Oedipus-mítosz négy oszlopa tökéletes aránypárokat alkot: „(1) a vérségi kapcsolatok túlbujánzása úgy aránylik (2) a vérségi kapcsolatok alábecsüléséhez, mint (3) az ősi átok kikerülésére tett kísérlet (4) annak lehetetlen voltához” (a szerző zárójelei). Ezek az Oedipus-mítosz „strukturális törvényei”. Visszatekintve erre a vázlatra, nyomon követhetjük Troubetzkoy négyes műveletsorát. Ráadásul felismerhetjük Lévi-Strauss vonzódását a szinkrón vagy homológ kapcsolatok iránt a diakrón vagy narratív egymásutánisággal szemben; előnyben részesíti az alapul szolgáló rendszert az aktuális realizációval - a saussure-i *langue*-ot a *parole*-l szemben. Lévi-Strauss legjelentősebb felfedezése, hogy megalkotja a mítosznak, mint bináris oppozíciók rendszerének

strukturális törvényét. Ragaszkodik ahhoz, hogy „a mítikus gondolat mindig az oppozíciók tudomásul vételének következménye...” és „két, közvetítő nélküli, ellentétes fogalom mindig arra törekszik, hogy két ekvivalens terminussal helyettesíthetődjék, melyek befogadnak egy harmadikat, mint közvetítőt...” (SA, 224).¹³ Jellemző módon a bináris oppozíciók a közvetítés felé haladnak, megfelelve Jakobson hármas strukturális sémáinak.

A strukturális nyelvészettől inspirálva és befolyásolva, Lévi-Strauss létrehozza a mythémát, mint alapvető összetevőt, mely a nyelvészetben használatos fonémához hasonlóan funkcionál. Ellentétben Saussure módszerével, vagy a Lacan követő divattal, nagyon ritkán alkalmazza a „jelet” vagy nagyobb egységet.¹⁴ Ahogy a modern tudományok egészére kiterjedő fejlődés az egyre kisebb elemi részecskék felé halad (atomok → neutronok\protonok\elektronok → kvarkok; sejtek → sejtrészecskék → membránok\proteinek), úgy a strukturalizmus általános fejlődési iránya is a szótól a jelölő/jelölt, a fonéma felé tart. (Végül túllépünk minden megkülönböztető jegyet és az érzékelhetetlen „nyomhoz” [trace] jutunk.) Bár Lévi-Strauss a mythémát mint a jeltől vagy fonémától minőségileg különböző részt fogja fel, az valójában nem fontosságbeli kategória. „A mythémákkal másképpen áll a helyzet, mivel azok a kettős vagy hármas oppozíciók játékanak eredményei, (amelyek a fonémákkal összehasonlíthatóvá teszik őket). Ez a játék a nyelv szintjén már jelentéssel megtöltött elemek közt zajlik...” (SA 2: 143). A fonémától vagy a (lebegő) jelölőtől eltérően, a mythémák, ahogy a szavak is, jelölnek, s ez ellentmondani látszik annak az általános szemiológiai tendenciának, mely szerint az analízis az egyre kisebb és *nem*jelölő elemekre irányul. A mythémák „két szinten működnek egyszerre: a nyelv szintjén, ahol állandó, saját jelentéssel rendelkeznek és a metanyelvi szinten, ahol a szuperszignifikáció elemeiként vesznek részt, amely csak egyesülésükből jöhet létre” (SA 2:143). A mythémáknak, mint „nyelvi szinten lévő szavaknak” a jelentéktelenségét, s ezeknek az összetevő elemeknek mint a szinkronikus strukturális elemzés metanyelvi szintjén lévő jövőző szuperszignifikánsoknak a fontosságát hangsúlyozza Lévi-Strauss. Ahogy Lacannál is, a jel értékének ez az ártértékelése a jel egyfajta leértékelését jelenti. Mikor Lévi-Strauss bevezeti a mythémát, a lehetséges jelölés minimális egységét alkotja meg, mely a nyelv tudatalatti infrastruktúrájában működik. Mint Saussure önkényes jelölője és Lacan lebegő jelölője, Lévi-Strauss mythémája is ellenáll a jelölésnek, kivéve ha strukturális elemzésre kerül a sor. A mythémák, ahogy Lévi-Strauss hangsúlyozza, „ragaszkodva Jakobson fonémákra alkalmazott kifejezéséhez, 'tisztán differenciális és tartalmatlan jelek'”.¹⁵ A mythéma mint ilyen, nem bír tartalommal.

A jelölés területe a tudatalatti. Így Lévi-Strauss a strukturalizmust, mint tudatalatti szabályok és struktúrák felderítőjét fogja fel. De maga a tudatalatti megszűnik az

individuális élmények és emlékek hagyományos megkülönböztető raktáraként szolgálni; ez nem egy specifikus hely, nem egy kripta; inkább egy általános funkció. „Ez leoszukítható egy funkcióra - a szimbolikusra... mely minden emberben ugyanazoknak a törvényeknek engedelmeskedik... A tudatalatti, mint egy specifikus funkció eszköze, pusztán strukturális törvényeket vet ki a kifejezhetetlen elemekre, melyek máshonnan erednek - impulzusok, érzelmek, megjelenítések, emlékek” (SA 203). A strukturális elemzés eredményei gyakran megjósolhatatlannak és meglepőnek tűnnek, mivel az élmény *rejtőzködő* infrastruktúráját fejezik ki. Ezek az általános törvényekként és egyetemes igazságokként megszerkesztett titkok megelőzik az individuumot és a tudatot. A több mint nyolcszáz mítoszt számba vevő *Mythologiques* (1964-1971) négy mesteri kötetéhez írt Ajánlásában Lévi-Strauss a következőket írja: „Nem azt szándékozom bemutatni, hogyan gondolkodik az ember a mítoszokban, hanem azt, hogy a mítoszok hogyan működnek az emberi lélekben, anélkül, hogy az tudatában lenne ennek.”¹⁶ A tudatalatti strukturáló működései, a természet ősi erői a kultúra és a tudat alapjál szolgálnak. Freud felfogásával szemben, a tudatalatti Lévi-Straussnál megelőzi a gondolkodó szubjektumot, s szabályokkal látja el ezt a szubjektivitást. Lévi-Strauss nagy álma az egész élet adámi törvényeinek rendszerbe foglalása. Nem meglepő hát, hogy a primitív társadalmak ősi kertjeibe utazik visszaállítani a mítoszok elveszett isteneit, felfedni az emberi közösség rejtőző szabályait.

Lacanhhoz hasonlóan Lévi-Strauss is nyelvi rendszerként fogja fel a tudatalattit. De ebben a kérdésben kevésbé elhamarkodott és módszeres, óvatosabbnak, néha tartózkodónak tűnik, gyakran az implikáció és intuíció szintjén halad. A következő kijelentés, mely az Indiana University egyik konferenciáján hangzott el angol nyelven, megmutatja a Lévi-Straussra jellemző hangnemet és alaposságot: „Ebből a nézőpontból a nyelv egyfajta alapként tűnhet fel a komplexebb struktúrák számára, melyek megegyeznek a kultúra különböző aspektusaival” (SA, 69).¹⁷ A nyelv a kultúra alapja. Vagy mégsem? Olyasvalami. A kulturális mechanizmusok „megegyeznek” a nyelvi működéssel, bár a megegyezés természete felfedezhetetlen marad; soha nem kapjuk meg a kultúra precíz retorikáját.

Lévi-Strauss interpretációs módszere nem retorikus, hanem tudományos. Értékeli a kísérletet és a hibát, a mértéktartást a magyarázatokban, a megoldás egységét. A jóslás erejével hivatkozik (SA, 211). Hogy pontos rendbe sorolja a nagyszámú adatot, elszaporodnak nála a részletes táblázatok, grafikonok, matematikai képletek. A számítógépeket dicsőíti és használatukat kívánatosnak tartja. Lévi-Strauss műve sokkal inkább a tudományos szemiológia és strukturalizmus testamentuma, mint Roland

Barthes katekizmusként használt könyve, az *Elements of Semiology** (1964). Bár a mester szövegei más nézőpontot sugallnak. A *Mythologiques*-hoz írt Ajánlásban például így fogalmaz: „Tehát ez a mítoszokról frott könyv maga is egyfajta mítosz” (RC, 6). Mikor az Oedipus-mítoszt hozza példaként, a következőkre figyelmeztet: „A 'demonstráció' fogalmát nem a tudósok értelmezése szerint kell felfognunk, de leginkább úgy, ahogy azt az utcai árus érti, akinek célja nem konkrét eredmény elérése, hanem, hogy a lehető legtömörebben megmagyarázza a játék működését, amelyet el akar adni a bámszokodóknak” (SA, 213). Nem tudományos demonstráció, hanem „leginkább” az, ahogy az árus portékáját kínálja. Lévi-Strauss házalóként a strukturalizmus csábító portékáját ajánlja. A strukturális modellek mechanikus játékok. A magyarázatok utcai lökdösődések. Minden megengedett. A *The Savage Mind* gyakran ismételt terminusait használva könnyen szembeállíthatjuk Lévi-Straussnak, mint *bricoleur*-nek (ezermesternek) és mint „mérnöknek” módszereit. Mint *bricoleur*, minden kéznéllevőt felhasznál, hogy megalkossa a múltbéli események struktúráit, eltérően a tudóstól, aki megváltoztatja a világot és kifinomult struktúrái segítségével alkot eseményeket. Házaló, mindenes, mérnök vagy tudós-e Lévi-Strauss? Talán a neki megfelelő szerep nem a kereskedő vagy a tudósé, hanem a sámáné.

Lévi-Strauss vonzódva e misztérikus figurához, már korán, több tanulmányában is kifejezi szimpátiáját a sámánnal. Nem teljes képtelenség-e a mestert úgy látnunk, mint a varázsló alteregóját?

Amikor egy dél-amerikai sámán rituális-gyógyító énekét vizsgálja, mely egy bennszülött anya vajúdásakor szól, Lévi-Strauss a következő különös felfedezést teszi:

Rövid összegzésünk alapján a dal közhelyesnek tűnhet. A beteg anya szenved, mert elvesztette szellemi alteregóját, pontosabban az egyiket azok közül, melyek együtt adják életerejét. A sámán, oltalmazó szellemeinek segítségével, utazást tesz a természetfeletti világba, hogy visszaszerezze az alteregót az ellenséges szellemtől, aki azt elrabolta. Visszaadva tulajdonosának, befejezi a gyógyítást. A szöveg kivételes jelentősége nem a formális keretben van, hanem inkább a felfedezésben... hogy *Mu-Igala*, vagyis „Muu útja” (Muu a méhben lévő magzatot alakító női erő) és Muu helye a bennszülött lélek számára nem egyszerűen egy mítikus utazás vagy egy tartózkodási hely. Ezek szó szerint a terhes asszony vagináját és méhét jelentik, melyeket a sámán és a *nuchu* (szobrokban megjelenített védőszellemek) járnak be és amelyek mélyében vfvják meg győztes csatájukat (SA, 188).

Ez a sámáni gyógy mód egyrészt elfogadhatatlan: a virtuóz varázsló az énekben megtett szimbolikus utazás során visszaveszi a gonosz alvilági szellemtől az elveszett lelket, s így visszaadja az életet. A sámán gyógy módja másrészt elfogadható: a te-

* Magyar nyelven: Elemek, in: Roland Barthes: Válogatott frások, Bp., 1976, Európa Könyvkiadó

hetséges orvos az alvilági szellem nyomába ered, a szavak segítségével megtett úton az élet vizéhez, ahol valamilyen erős hatalom akadályozza a szülést. A szimbolikus mód, mely hagyományosan úgy jelenik meg, mint szükséges és kielégítő helyettesítés figuratív formában, egy szóbeli módszert vezet be, amelyben a természet drámai törvényszerűsége látható. A sámánnak, mint a mítoszt alakító varázslónak és a fizikai jelenségek mesterdoktorának szerepei kijelölik a rejtett túlzásokat, melyeket maga Lévi-Strauss szüntelenül kiolvas a mítoszból. E polaritáson belül néha a *bricoleur*, az utcai árus, a házaló, a mérnök vagy a tudós álarca mögé bújva jelenik meg, ugyanakkor ő a ravasz sámán is, a próféta zeneszóval, aki az ember titkos alteregóját keresi, elveszett lelkét, amely most a megfajthetetlen mítoszba és a homályos rítusba, az emberiség ismeretlen tudatalattijába van eltemetve, s amelynek visszaállítása megújítja az életerőt és befolyásolja a kultúrák gyógy módjait. Az emberiség elveszett elemének visszaszerzése nélkül, melyet az idő elrabolt, s melyet véd a mítikus diskurzus, a modern, mítosz nélküli ember gyógyításra vár.

Az autentikus varázsló és mester keresése túlmegy bármely, pusztán szimbolikus és epikus utazáson; a valós tényleges vizsgálatát, a mythéma matematikáját, a konkrét tudományát keresi, a komputer és a digitális algebra (a modern *nuchu*) segítségével. Az új tudománnyal - a szemiológiával - „az emberi tudás egész folyamata így egy zárt rendszer jellegét veszi fel. Ezért hűségesekek maradunk az ősi lélek inspirációjához, amikor felismerjük, hogy ... a tudományos szellem legmodernebb formájában hozzájárul az ősi gondolat elemeinek legitimálásához s ahhoz, hogy visszakapja megérdemelt jelentőségét” (SM, 269).

A vad törzsek sámánja, prófétája és tudósa gyógyítást kántálva és programozva visszatér a rejtett bölcsességhez, egy zárt rendszerhez, bizonytalan határokon és baljós tereken keresztül. Újításai és eredményei nevetséges kellékeknek tűnnek, de működés közben ezek a csodálatos szerkezetek a tudomány eszközeinek bizonyulnak. Lehetséges, hogy a humán tudományokban Lévi-Strauss áll a legközelebb a sámánhoz, mivel ezzel az elképzeléssel kilép az utcai árus, a *bricoleur*, a mérnök vagy a tudós köréből.

Az interpretáló, akár nagy harcos, vagy híres antropológus, akár nyelvész vagy pszichoanalitikus, akár hajdanvolt előd vagy kortárs, a jellel szembekerülve önkényes jelölőt talál; az interpretációnak alávetve a jel arra kényszeríti az interpretálót, hogy rejtélyes úrok különböző formáival szembesüljön: a jel Hector számára semmit sem jelent; Saussure számára testetlen különbségen keresztül funkcionál; szabadon lebeg Lacan előtt; Lévi-Straussnál tartalmatlanként jelenik meg. És furcsamód a jel kéri, sőt követeli, hogy az interpretáció betöltse az úrt egy prófétikus gesztussal, ragaszkodva a retorika eszközeihez: az ősi modell az óvatos Polydamas, Lévi-Strauss pedig a legű-

jabb megtestesülés. Mint jelentésközvetítő, jel, kitalált, igazságot átadó, felhatalmazza az interpretálót a cselekvésre, a megértésre, a gyógyításra, a magyarázatra, a tévedésre, a betegségbe esésre, a hazugságra, a beszédre, az istenek megszólítására - az írásra. Az eltűnő jel, mint menekülő madár és zuhanó kígyó, vagy hangzó alak és ideális fogalom, vagy lebegő jelölő és elcsúszó jelölt, vagy differenciális és tartalmatlan mythéma, mindig és mindenhol vakmerő jóslatokat és merész retorikát szül.

fordította: Vástyán Rita

Jegyzetek

1. Ferdinand de Saussure: Bevezetés az általános nyelvészetbe, Bp. 1967 Gondolat. ford. Bokorné Lőrinczy Éva, 33. old. Saussure művének megértését megkönnyíti: Jonathan Culler: Ferdinand de Saussure (New York: Penguin, 1977). A saussure-i *Bevezetést* hallgatók előadásjegyzeteiből állították össze, tehát közvetített, így soha nem tudhatjuk biztosan, hogy Saussure hangja-e amit hallunk vagy a jegyzetelőé, vagy az összerakott jegyzetek együtteséé. (A fordítás problémái, ahogy az *Íliászban* is, még inkább visszaállíthatatlanná teszik az „eredeti” szöveget.) A saussure-i szöveg olvasatának létrehozása az interpretáció válságának rekonstruálása.
2. Lásd: Charles Morris: *Signs, Language, and Behavior* (1946; rpt. New York: Braziller, 1955). Morris természetesen Charles Sanders Peirce korábbi munkájának elkötelezett híve.
3. Lásd: Jean Starobinski: *Words upon Words: The Anagrams of Ferdinand de Saussure*, ford. Olivia Emmet (New Haven: Yale University Press, 1979).
4. Sylvere Lotringer: „Le 'Complexe' de Saussure,” *Semiotexte* (Spring 1975), 2:112. Megjelent a *Semiotexte* „Saussure's Anagrams” című különszámában.
5. Jacques Lacan: „The Insistence (or Agency) of the Letter in the Unconscious” (1957) - első angol ford. Jan Miel, in: *Yale French Studies* (October 1966), 36/37; másik fordításban in: Lacan: *Écrits*, ford. Alan Sheridan (New York: Norton, 1977), pp. 146-78. A továbbiakban az utóbbi szöveget használom fel. Lacan írásának áttekintését megkönnyíti: Anika Lemaire: *Jacques Lacan* ford. David Macey (1970 franciául; London: Routledge and Kegan Paul, 1977).
6. *The Discourse of Rome*, első kiadás 1956-ban, angolul *The Language of the Self: The Function of Language in Psychoanalysis*, fordította és részletes kommentárral ellátta Anthony Wilden (New York: Delta, 1968). Egy másik fordítás: „The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis” címen elérhető Lacan: *Écrits* című írásában, ford. Alan Sheridan, pp. 30-113. A továbbiakban az utóbbi szöveget használom fel.
7. Sigmund Freud: *The Interpretation of Dreams* (Álomfejtés) szerk. és ford. James Strachey (New York: Avon, 1965), különösen 4. és 6. fejezetek. Ez a kiadás a *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* 4. és 5. kötetének reprint kiadása, szerk. James Strachey (London: Hogarth, 1953). A reprint kiadás további jegyzeteket tartalmaz.

8. Lacan alapfogalatairól bővebben lásd: Jean Laplanche és J.-B. Pontalis: *The Language of Psycho-Analysis* (1967. franciául; New York: Norton, 1973).
9. Jacques Lacan: *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*, szerk. Jacques-Alain Miller, ford. Alan Sheridan (New York: Norton, 1978), p. 251. A könyv, melyet *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XI* címmel jelentettek meg 1973-ban, tartalmazza Lacan 1964-ben tartott, tizenegyedik szemináriumát. A szerkesztő megjegyzése: „Szándékom ezzel az volt, hogy a legnagyobb mértékben tapintatos legyek és Jacques Lacan elhangzott szavaiból olyan autentikus változatot készítsek, mely a nem létező eredeti helyett állna. Mivel a gyorsírással lejegyzés pontatlanságoktól talányos és nem tartalmazza a beszélő gesztikulációit és intonációját, nem tekinthető eredetinek” (p. XI). Akárcsak a homéroszi és a saussure-i szövegekben, itt is számolnunk kell az interpretációs válsággal: az eredeti szöveg elveszett; a közvetítő adja át azt; ráadásul fordításban.
10. Claude Lévi-Strauss: „The Structural Study of Myth” (1955) *Structural Anthropology* című művében, ford. Claire Jacobson és Brooke Grundfest Schoepf (1958. franciául; New York: Basic Books, 1963), p. 209. Mostantól SA. Ez az eredetileg angol nyelven írt és publikált, megtermékenyítő hatású esszé jelent meg a legtöbb kiadásban Lévi-Strauss munkái közül.
11. Claude Lévi-Strauss: „The Scope of Anthropology” (1960) in: *Structural Anthropology* vol. 2, ford. Monique Layton (1973. franciául; New York: Basic Books, 1976), pp. 9-10. Mostantól SA 2. A szociális antropológia elnöki székének elfoglalása után, 1960-ban, Franciaországban Lévi-Strauss ezt a kiáltványt adta közre a Collège de France-ban.
12. Claude Lévi-Strauss: „Structural Analysis in Linguistics and in Anthropology” (1945) in: SA, pp. 31-54, mely tartalmazza az 1957-es javításokat. Lévi-Strauss művének összefoglalását lásd: Edmund Leach: *Claude Lévi-Strauss*, jav. kiad. (New York: Viking, 1974).
13. Amikor például a „főzés” kulturális rendszereiről beszél, Lévi-Strauss ugyanolyan elemző érdeklődéssel fordul az oppozíció-mintákba foglalt alkotóelemekhez: „Számomra úgy tűnik, hogy egy társadalom konyhaművészetét is, mint a nyelvet alkotóelemekre lehet bontani, melyeket ebben az esetben nevezhetnénk 'gusztémáknak' [gustemes] és melyek az ellentét és a megfelelés bizonyos struktúrái szerint szerveződhetnek” (SA, p.86).

A strukturalista módszer egy mára már klasszikusnak számító bemutatása az az esszé, melyet Lévi-Strauss és Jakobson a „Les Chats” című Baudelaire-szonetról írt: „A két emberi kategória, érzéki/intellektuális állnak egymással szemben és a köztük lévő közvetítő a macska.” - „Charles Baudelaire: Les Chats” (1962), ford. F. De. George in: *The Structuralists: From Marx to Lévi-Strauss*, szerk. Richard és Fernande De George (New York: Doubleday, 1972), p. 136.

14. Egy Saussure-t felülvizsgáló fejtegetésben, lásd: SA, pp. 90-94, Lévi-Strauss a következő megjegyzést teszi: „A nyelvi jel a priori önkényes, de a posteriori megszűnik önkényesnek lenni” (91). A nyelvi rendszerbe lépve az önkényes jel szemantikai értékeket vesz fel (konnotációk és denotációk), melyek korlátozzák a rendszerben való mozgásait és jelentéseit. Csak a fonéma (és a mythéma) szintjén önkényes a szemantikai érték.
15. Lévi-Strauss: Előszó Roman Jakobson *Six Lectures on Sound and Meaning* című művéhez, ford. John Mephram (1976. franciául; Cambridge, Mass.: MIT Press, 1978), p. xxii. Ebben az Előszóban Lévi-Strauss azt mondja, hogy szinte semmit sem tudott a nyelvészetről, mikor először látogatta Jakobson előadásait 1942-43-ban, a háború éveiben. Jakobsonnak tulajdonítja azt, hogy őt bevezette a strukturális nyelvészetbe és magát még mindig, harmincöt év után is „tanítványának” nevezi (p. xi).
16. *The Raw and the Cooked: Introduction to a Science of Mythology*, vol. I, ford. John és Doreen Weightman (1964. franciául; New York: Harper and Row, 1969), p. 12. Mostantól RC.
17. Lásd például: SA 2, p. 66; és Lévi-Strauss: *The Savage Mind* (1962. franciául; Chicago: University of Chicago Press, 1966), p. 252, ahol megjegyzi: „A nyelv egy nem-tükröző totalitás, emberi magyarázat, melynek magyarázatai vannak és amiről az ember semmit sem tud.” Mostantól SM.